

Časopis za poslovnu teoriju i praksu
Rad primljen: 17.04.2025.
Rad odobren: 11.05.2025.

UDK 330.84/.85(4-672EU):355.426(497.6)
DOI 10.7251/POS2534083M
COBISS.RS-ID 142875649
Pregledni rad

Milić Rijad, ITAS finance, Sarajevo, Bosna i Hercegovina, rijadmilic@yahoo.com
Tahirović Jasna, TV E, Podgorica, Crna Gora

UTICAJ RATOVA NA EKONOMIJU EVROPSKE UNIJE I BOSNE I HERCEGOVINE

Rezime: *Aktuelni lokalni i regionalni ratovi između Rusije i Ukrajine te ratovi na Bliskom Istoku, bez obzira na njihovu geografsku udaljenost, ostavljaju vidljive promjene u ekonomiji. Cilj istraživanja je dokazati da iako su ratna dejstva geografski daleko od Bosne i Hercegovine te Bliski Istok daleko od EU, aktuelni ratovi imaju dominantan uticaj na finansijske tokove, globalne trgovinske lance snabdijevanja i već uhodane kanale za odvijanje trgovine roba i usluga. Obzirom na stanje globalnih tržišta, nameće se hipoteza da sada možda više nego ikada eksterni faktori utiču na funkcionisanje ekonomije i odvijanje trgovinskih lanaca na prostorima EU i BiH. Zemlje koje posjeduju energente, pšenicu ili druge faktore, koji aktivno učestvuju u proizvodnji, imaju dominantan uticaj bez obzira gdje se geografski nalaze te kako promjene na njihovom tržištu mogu uticati na globalno tržište. Aktuelna dešavanja izazivaju promjene u vidu rasta inflacije, migracija stanovništva, traženja alternativnih izvora, kako energenata, tako i drugih sirovina po znatno skupljim uslovima i otežanim načinima transportovanja. U radu je korišćena sekundarna analiza kao metod istraživanja.*

Ključne riječi: *ekonomija, aktuelni ratovi, inflacija, porezi, plate, energenti, sirovine, globalno tržište*

JEL klasifikacija: *E00, O3, O32, O2, O23*

UVOD:

U ovom radu će se na osnovu sekundarne metode istraživanja istražiti kako rat kao pojava lokalnog ili regionalnog karaktera može imati jako širok i dominantan uticaj na promjene u funkcionisanju ekonomskih sistema i trgovinskih lanaca snabdijevanja na globalnom nivou. Cilj istraživanja je dokazati da ratna dejstva, iako su geografski daleko od Bosne i Hercegovine te Bliski Istok daleko od Evropske unije, kako ovi ratovi imaju dominantan uticaj na finansijske tokove, globalne trgovinske lance i već uhodane kanale za odvijanje roba i usluga. Ovaj rad će, takođe, prikazati kako su aktuelni ratovi uticali na inflaciju u BiH, povećanja plata koje pokušavaju pokriti troškove inflacije te njihov uticaj na potrošnju. Takođe, rad će prikazati kako je rast plata koji je bio prisutan u Bosni i Hercegovini u posljednjih nekoliko godina različito uticao na potrošnju stanovništva te uticaj inflacije na smanjenje potrošnje. U radu je postavljena hipoteza koja će se dokazati ili odbaciti kako više nego ikada eksterni faktori utiču na funkcionisanje ekonomije i odvijanje trgovinskih lanaca snabdijevanja na prostorima EU i BiH. Takođe, rad će prikazati i dominantan uticaj zemalja koje posjeduju energente, sirovine, hranu i druge faktore koji su uključeni u proizvodnju, bez obzira na njihovu geografsku odrednicu koliko mogu imati uticaj na globalnu ekonomiju.

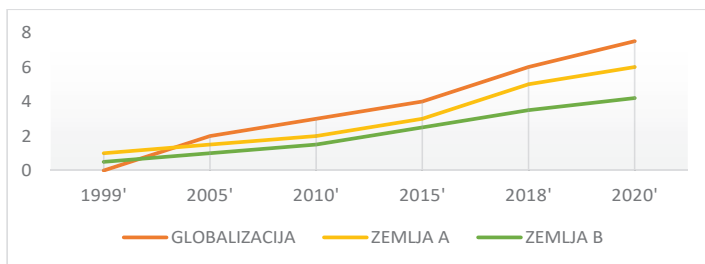
1. UTICAJ LOKALNIH SUKOBA NA GLOBALNE LANCE TRGOVINE

Neki autori su u svojoj studiji, a na osnovu indeksa potrošačkih cijena, različitih zemalja, potvrdili da je zapravo ratni sukob Rusije i Ukrajine produbio inflaciju na globalnom nivou te da se stepen inflacije razlikovao samo u njihovom obimu povezanosti, odnosno količinom trgovine (Maurya i Bansal i Kumar 2023, 1837). Što je ta trgovina bila veća, stopa inflacije je naravno bila veća.

Navedene informacije su samo potvrdile različite stavove i informacije koji su se odnosili na navedenu tematiku. Neizostavna je uslovljenost Evrope i svijeta od zemalja koje imaju energente ili druge bitne resurse, poput pšenice, kukurza, ali i energenata, ruda, minerala i onih elemenata koji su godinama aktivno učestvovali u trgovinskim razmjenama. Sa političkog aspekta u ovom slučaju se ne može ne vidjeti snaga ruske privrede i zavisnosti zapadne ekonomije i privrede o njoj.

Globalni lanci trgovine razvijali su se pod maskama globalizacionih promjena, noseći sa sobom, kako i niz prednosti, tako i nedostataka. Fokus međunarodne trgovine ogledao se u finansijskim barijerama, saradnji, bez obzira na nacionalne granice.

Neki autori (Broner i Ventura 2016, 1499) analizirali su globalizaciju i finansijske tokove, navodeći da je mnogo zemalja ukinulo ograničenja na inostrane finansijske transakcije, problemima naplate potraživanja u međunarodnoj trgovini, ali i efekte finansijske globalizacije. U svojoj analizi, naveli su da efekti globalizacije zavise od stepena uključenosti neke zemlje u proces globalizacije, odnosno da on zavisi od razvoja, produktivnosti, štednje i institucija te zemlje.



Grafikon 1: Razvoj globalizacije (autor)

Grafikon razvoja globalizacije pokazuje tok i put globalizacije (narandžasta linija) od 1999. godine do 2020. godine, kada je globalizacija dostigla svoj vrhunac u normalnom funkcionisanju privrede. Već u 2020. godini dolazi do poremećaja u lancu trgovine, kada je zbog uticaja korona virusa, za posljedicu, svijet imao puno blokada, barijera, karantina, zatvaranja granica. Ovaj virus je napravio najveću pometnju u funkcionisanju trgovinskih lanaca, do tada. Žuta linija pokazuje tok Zemlje A, koja je razvijena, ekonomski stabilna te kao takva u potpunosti se uključuje i prati proces globalizacije, razmjene roba i usluga, finansijskih tokova, trgovine, radne snage i svega što podrazumijeva proces globalizacije.

Zemlja B (zeleni grafikon) pokazuje primjer zemlje prosječne razvijenosti i prosječne uključenosti u proces globalizacije. Primjer države koja nema stabilne institucije, razvijenu privredu, ali koristi prednost globalizacije i nastoji aktivno učestvovati u globalnim procesima. Primjer korona virusa pokazuje da svaka zemlja koje se suoči sa velikim problemom, kao što je tada bio virus, prvenstveno se okreće sebi, rješava svoje probleme, nastoji pronaći alternativu u snabdijevanju hranom, lijekovima, medicinskim sredstvima i drugim faktorima koje može iscrpiti iz domaćih lanaca trgovine, odnosno domaćih izvora. Uvoz se susretao sa poteškoćama obzirom na to da su granice bile zatvorene, uz vrlo ograničena i strogo kontrolisana kretanja.

Drugi, lokalniji, ali mnogo efikasniji faktor, sa značajnijim uticajima na privredu je rat Rusije i Ukrajine. Rusija važi za vodećeg izvoznika energenata i inudstrijskih metala na globalnom tržištu. Sa druge strane, Rusija i Ukrajina zajedno važe za značajnog izvoznika pšenice te ove dvije zemlje zajedno pokrivaju 25% svjetskog tržišta pšenice. Ratna dešavanja uvijek imaju posljedicu skretanja lanaca distribucije, uvoza i izvoza, a kada je u pitanju neko ko je značajan izvoznik energenata tada se javljaju globalni problemi u lancima snabdijevanja naftom, električnom energijom, naftnim derivatima, hranom, čiji je krajnji rezultat inflacija i njen rast u dugom periodu.

Ekonomski odnosi svakog društva ispoljavaju se kao interesi. Evropska unija je sa jedne strane uvela sankcije Rusiji, dok sa druge strane, privreda Evropske unije u značajnom obimu je bila vezana za ruske energente i ukrajinsku pšenicu, a u uslovima rata, EU i zemlje regije bile su primorane naći alternativne i ne tako jeftine supstitute. Kina, kao dugogodišnji partner Rusije, obezbijedila je svoje tržište ruskim energentima i amortizovala privredne gubitke Rusiji.

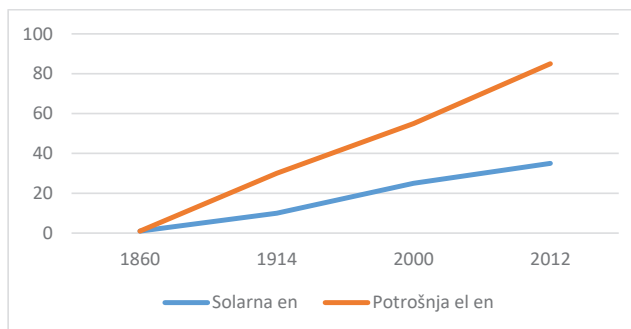
2. TRŽIŠTE ENERGENATA POD UTICAJEM RAZLIČITIH SITUACIONIH FAKTORA

Energenti imaju veoma važno mjesto u svakoj privredi i to bezuslovno, jer snaga svake zemlje ogleda se u privrednoj razvijenosti i njenim političko – diplomatskim sposobnostima da ih obezbijedi po što nižim cijenama.

Energenti su pokretači privrede i proizvodnje, bez obzira da li se govori o nafti, naftnim derivatima, struji, vodi, metalima ili rudama, jer svaki od njih je neizostavan faktor u lancu proizvodnje. Ukoliko jedan faktor nedostaje, proizvodnja se ne može izvršiti do kraja.

Značajan razvoj tehnologije, omogućio je razvoj obnovljivih izvora energije poput solarnih sistema za proizvodnju električne energije. Vrlo značajno mjesto u svjetskoj pažnji zauzima upravo iz razloga što je proizvodnja električne energije u mnogim zemljama skupa, a električna energija zauzima značajno mjesto u proizvodnji. Primjena tehnologije solarne energije za proizvodnju nailazi na prepreke: tehničke, ekonomske i institucionalne. Takođe, autori navode da je cijena solarne energije znatno niža od komercijalne te da se tehnologija proizvodnje solarne energije značajno razvila, što ima za rezultat povoljniju cijenu (Govinda i Kurdgelashvili i Narbel 2012, 460).

Međutim, sa povećanom proizvodnjom električne energije, kombinovanim metodama, poput hidroelektrane, vjetroelektrane, solarnih izvora i tradicionalnih vidova proizvodnje u termoblokovima, odnosno rudarenjem, djelimično bi se mogli smanjiti pritisci na cijene nafte. Upravo zbog toga, većina proizvođača automobilske industrije, u posljednjim godinama, se utrkuju ko će zauzeti leadersko mjesto u proizvodnji električnih automobila.



Grafikon 2: Električna energija, potrošnja i razvoj tehnologije za proizvodnju solarne energije (autor)

Grafikon pokazuje rast povećanja potrošnje (narandžasta krivulja) električne energije i razvoj tehnologije za proizvodnju solarne energije (plava krivulja).

3. UTICAJ LOKALNIH I REGIONALNIH RATOVA NA PRIVREDU EU

Dešavanja proteklih 5 godina obilježila su ekonomska kretanja u različitim fazama, od deflacije, stagflacije pa sada i inflacije. Usljed rasta cijena energenata, posebno struje, plina i nafte, za posljedicu je nastala inflacija. Evropu, inflacija je najviše pogodila zbog rata Rusije i Ukrajine, obzirom na to da je njena privreda u značajnoj mjeri zavisila od rusko – ukrajinskih resursa, energenata, pšenice i drugih elemenata.

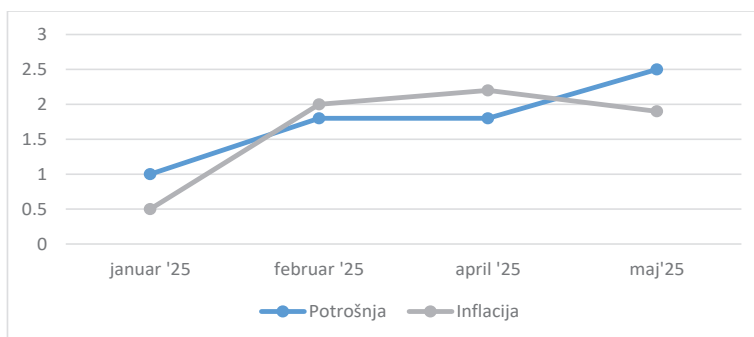
Promjene u politici uzrokovale su i promjene u političkim krugovima. Prema tome je Rusija, usljed rata sa Ukrajinom, a zbog finansijskih sankcija zapada, svoja trgovinska polja usmjerila na Aziju, posebno Kinu, umjesto evropskih partnera. Finansijske sankcije imaju za cilj izvršiti miran pritisak, a kada je u primjeru država poput Rusije, zapad je pokušao izvršiti pritisak na Rusiju da odustane od rata sa Ukrajinom, iako u značajnoj mjeri zavisi od ruskih energenata.

Kao posljedicu, Evropa ima rast stope inflacije. Rusija i Evropa imaju dugogodišnju privrednu saradnju, jer Rusija ima sirovine, a Evropa ima novac, ali nije značajno bogata sirovinama. Kao posljedice ratova u Ukrajini i na Bliskom Istoku, na privredu Evropske unije odražavaju se u vidu ugroženog funkcionisanja lanaca snabdijevanja robom i uslugama, ugroženog funkcionisanja finansijskih tokova, ugrožavanje i otežavanje odvijanja trgovine.

Rast osnovnih životnih namirnica (hljeb, meso) predstavlja rezultat čitavog sistema poskupljenja, prvenstveno rasta cijena energenata (struja, plin, nafta), problema sa snabdijevanjem energentima, jer zemlje Evrope uvoze 47% gasa, a 25% nafte prvenstveno iz Rusije (Chachanidze 2023, 9). Alternativna rješenja su značajno skuplja. Takođe, ne možemo izostaviti ni povećanje cijena satnice radne snage, koja dodatno podržava rast inflacije.

Inflacija u dugom roku može biti veoma opasna, jer može uvesti zemlju u recesiju. Recesija trenutno najviše prijete Rusiji, zbog njene uključenosti u rat, finansiranja rata, fokus privrede je usmjeren na ratnu privredu, koja zauzvrat ne daje nikakve rezultate, osim troškova i negativnog ekonomskog rasta. Obično, ukoliko jedna zemlja ima dva kvartala negativan ekonomski rast, jedan za drugim, tada ta zemlja ulazi u recesiju.

Negativan ekonomski rast Rusije dodatno pogoršavaju sankcije, smanjenje izvoza i pad investicija, zbog čega se ova zemlja suočava sa velikim ekonomskim izazovima.



Grafikon 3: Inflacija i potrošnja (autor)

Grafikon 3 pokazuje povezanost i odnos inflacije, njenog uticaja na potrošnju. Inflacija kao pojava, ako je vrlo mala stopa, ona može imati stimulirajući efekat na privredu. Međutim, ako inflacija raste, tada ima negativan, odnosno destimulirajući uticaj na potrošnju. Rastom inflacije

(siva linija) opada potrošnja, a identično je i kada opada stopa inflacija raste potrošnja (plava linija), tj. pad stope inflacije djeluje stimularajuće na potrošnju. Smanjenje, odnosno pad stope inflacije ne isključuje njen nestanak. To znači da ona raste, ali u sporijem procentu nego ranije.

4. UTICAJ GLOBALNIH FAKTORA NA EKONOMIJU BOSNE I HERCEGOVINE

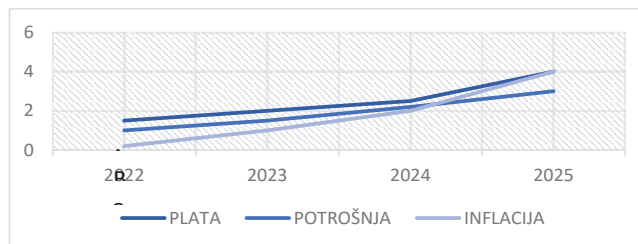
Svijet je godinama gledao stvaranje novog svijeta, u kojem su se gradile ekonomske, a ne nacionalne granice. U tom sistemu svijet se gledao kao jedno mjesto. U uslovima političke i finansijske neizvjesnosti, dolazi do promjena u globalnoj privredi. Svijet je vrlo brzo, dosadašnje formalno brisanje nacionalnih granica, mijenjajući ih sa globalnim trgovinskim granicama, došao u novu fazu preslaganja.

Politički i ekonomski odnosi su međusobno povezani. Politička nestabilnost izaziva ekonomsku nestabilnost i obrnuto. Političke krize i aktuelni ratovi kao posljedicu ostavljaju značajne promjene u trgovinskim i ekonomskim vezama, ostavljajući negativne efekte, prvenstveno inflaciju. U zemljama Zapadnog Balkana (WB), među kojima je i Bosna i Hercegovina, će doći do sporijeg ekonomskog rasta (Krasniqi, and Krasniqi 2024, 57). Jedan od osnovnih razloga je velika ekonomska i trgovinska neizvjesnost. Rezultat inflacije u Bosni i Hercegovini je rezultat niza faktora. Faktori na koje BiH ne može uticati su globalnog karaktera, što je rezultat rasta cijena energenata ili promjene u lancima snabdijevanja, što je rezultat ratova u Ukrajini i na Bliskom Istoku.

Faktori na koje bi BiH mogla imati uticaj su faktori unutar BiH, reformama fiskalne i monetarne politike. Povećanje plata, takođe, podržava rast inflacije, a da bi se ova pojava zaustavila ili da bi se usporio njen rast, postoji nekoliko mehanizama kojim bi se mogli pozabaviti. Rješavanje problema inflacije je vrlo zahtjevan i trajan proces. Ako inflacija kao pojava traje dugoročno, tada dolazi do pada vrijednosti novca, jer za istu robu moraju se izdvajati značajno veće količine novca. Da bi se inflacija usporila ili zaustavio njen rast, neophodno je izvršiti pritisak na smanjenje potrošnje (Duca-Radu i Kenny i Reuter 2021). Obično se to dešava usljed povećanja poreza.

Stopa inflacije bi mogla rasti dodatno usljed kriza na međunarodnim tržištima energenata.

Vrlo slična situacija očekuje i zemlje regije, obzirom da rast cijena energenata može izazvati lančana poskupljenja osnovnih životnih namirnica. Evropska privreda funkcionisala je na rusko – ukrajinskim resursima, a obzirom na rat u ovim zemljama, došlo je do poremećaja u funkcionisanju lanaca snabdijevanja različitim resursima, što je izazvalo rast inflacije. Privreda Bosne i Hercegovine vezana je za evropske zemlje te je samim tim došlo do rasta cijena i u Bosni i Hercegovini.



Grafikon 4: Odnos plate, potrošnje i inflacije (autor)

Grafikon 4 pokazuje kretanja novca kao raspoloživog dohotka potrošača sa fiksnim prihodima u BiH. Linija A pokazuje povećanje plate, dok linija B pokazuje potrošnju. Iz navedenog primjera može se zaključiti da sa povećanjem plate, kao raspoloživog dohotka, vidno dolazi i

do povećanja potrošnje, jer kako raste plata rastu i troškovi. Ukoliko fiksni troškovi ostaju isti, razlika u novcu se izdvaja na novu odjeću, predmete, putovanja, zabavu i slično. U momentu kada se javlja inflacija te njena stopa raste približno ili isto koliko iznosi procentualni rast plata, može se zaključiti da je rast plata ispratio stopu inflacije, ali da je istovremeno došlo do smanjenja potrošnje srazmjerno rastu stope inflacije (tačke D i B1).

ZAKLJUČAK

Iz navedenog rada može se donijeti nekoliko zaključaka, koji na prvu možda i ne izgledaju toliko složeno. Iako se rat između Ukrajine i Rusije može okarakterisati kao lokalni rat dvije zemlje, u ekonomskom smislu, ovaj rat ima posljedice na globalnom nivou.

Zavisnost Evrope i svijeta od ruskih i ukrajinskih sirovina potvrđuju da, ipak, zemlje koje imaju energente, hranu, sirovine mogu imati dominantan uticaj i na druge ekonomije pa čak i ako granično nemaju fizičkog dodira jedna sa drugom. Ekonomska povezanost privrede nema svoje granice i može dosezati na različite krajeve svijeta. Iako se trgovinski lanci stvaraju godinama, vanredne situacije mogu vrlo brzo promijeniti sve. Dugogodišnje partnerstvo Evropske unije sa Rusijom danas u velikoj mjeri traži i višestruko više plaća alternativne trgovinske lance, umjesto dosadašnjih i već uhodanih lanaca, od trgovine energentima, hranom, sirovinama, tako i svim daljim segmentima. Proces globalizacije sada ima izmijenjenu sliku svog funkcionisanja. Može se reći da današnja ekonomija svjedoči preslaganju privrednih sistema, preslaganju svjetskih ekonomskih i trgovinskih tokova uz značajne promjene, poremećaje ili stvaranje novog društveno – ekonomskog poretka.

Činjenica je da se svijet bori sa inflacijom, svaka regija ili zemlja na svoj način. Ova pojava svakako se treba držati pod kontrolom, jer može potkopati finansijski sistem ili uništiti valutu. Neke od mjera kojima se može uticati su povećanje poreza, koji smanjuje potrošnju, samim tim smanjuje pritisak inflacije, jer dolazi do smanjenja ukupne potrošnje. Takođe, povećanje poreza, naravno, smanjuje i budžetski deficit, čime su potrebe za novim zaduženjem države smanjene. Na kraju, visoka inflacija može potkopati povjerenje u nacionalnu valutu i ekonomski sistem u cjelini. To može dovesti do bijega kapitala, što dodatno pogoršava ekonomsku situaciju. Povećanje poreza ima direktan uticaj na smanjenje inflacije kroz nekoliko mehanizama. Prvo, povećanje poreza smanjuje raspoloživi dohodak domaćinstava. To znači da ljudi imaju manje novca za potrošnju, što smanjuje ukupnu potražnju u privredi. Smanjena potražnja može pomoći u smanjenju pritiska na cijene, čime se usporava inflacija. Neophodno je imati jasnu strategiju i efikasno je primijeniti. Povećanjem plate vidno dolazi do povećanja potrošnje, ali često se u takvim okolnostima može pojaviti inflacija. Inflacija u Bosni i Hercegovini nije uzrokovana povećanjem minimalnih plata. Ona je rezultat niza faktora, kako lokalnih politika, tako i globalnih. Privreda Bosne i Hercegovine u značajnoj mjeri zavisi od uvoza i geopolitičkih odnosa velikih sila, kao i susjednih zemalja. Nafta je glavni energent kojeg BiH uvozi, a značajna je, kako u proizvodnji, tako i u cijelom lancu snabdijevanja privredom. Ukoliko dolazi do rasta cijena nafte i naftnih derivata, automatski dolazi do lančanog poskupljenja osnovnih životnih namirnica u cijelom lancu snabdijevanja, što dalje uslovljava rast plata kako bi se amortizovala ova poskupljenja. Sa rastom raspoloživog dohotka, u uslovima rasta inflacije vidjeli ste da u jednom momentu inflacija prelazi raspoloživi dohodak i uslovljava smanjenje potrošnje.

Lokalni uticaji poput ratova, požara, poplava ili drugih viših sila, bez obzira na geografsku odrednicu, mogu imati jako širok i dominantan uticaj na ekonomiju i u najvećoj mjeri određuje stepen privredne saradnje te zemlje i zemlje u kojoj se dešavaju promjene. Upravljanje inflacijom preko poreza i minimalnih plata, vrlo važno je pronaći balans za što bolje funkcionisanje budžeta, ali i potrošnje od strane lokalnog stanovništva. Na osnovu podataka i analiza koje su obrađene u ovom radu, može se potvrditi hipoteza, da eksterni faktori možda više nego ikada utiču na funkcionisanje ekonomije i odvijanje trgovinskih lanaca na prostorima EU i BiH.

LITERATURA

1. Broner, Fernando, and Jaume Ventura. 2016. „Rethinking the Effects of Financial Globalization.“ *The Quarterly Journal of Economics* 131(3):1497–1542. <https://doi.org/10.1093/qje/qjw010>
2. Chachanidze, Tsothe. 2023. "The Impact of the Russia-Ukraine War on the Economy of the European Union." *Future Human Image* 19:6-11.
3. Duca-Radu Ioana, Geoff Kenny, and Andreas Reuter 2021. "Inflation expectations, consumption and the lower bound: Micro evidence from a large multi-country survey." *Journal of Monetary Economics* 120-134. <https://doi.org/10.1016/j.jmoneco.2020.03.005>
4. Kumar Maurya, Prince, Bansal Rohit, and Kumar Anand Mishra. 2023. "Russia–Ukraine conflict and its impact on global inflation: an event study-based approach." *Journal of Economic Studies* 50(8): 1824-1846. <https://doi.org/10.1108/JES-01-2023-0003>
5. Krasniqi, Markaj Arta, and Arbër Krasniqi. 2024. „The relationship between inflation, interest rate, and economic growth: the case of western balkans countries.“ *Knowledge: International Journal* 1:55-60.
6. Timilsina Govinda, Ladob Kurdgelashvili, and Patrick Narbel 2012. "Solar energy: Markets, economics and policies." *Renewable and Sustainable Energy Reviews* 16(1): 449-465. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2011.08.009>